

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО “БИЗНЕСАНАЛИЗ” В УСЛОВИЯТА НА НОВИТЕ РЕАЛНОСТИ*

Доц. д-р Михаил Михайлов, доц. д-р Маргарита Гергова, доц. д-р
Кирил Митов, гл. ас. д-р Росица Колева, гл. ас. Билю Билев, гл. ас.
Людмила Дончева, ас. Красимир Кулчев

Катедра “Анализ на стопанската дейност”
Стопанска академия „Д.А.Ценов” - Свищов

Резюме:

В студията са предложени идеи за усъвършенстване организацията на обучението по “Бизнесанализ”. Очертани са съвременните тенденции в образователния процес. Представени са утвърдени практики с доказано значение за стимулиране самостоятелната работа на обучаваните. Акцентът е поставен върху използването на иновационни технологии и учебни средства.

Ключови думи:

Обучение, бизнесанализ, мултимедия, организация, практики

JEL класификация: A 23

Abstract:

The essay offers ideas for improving the organization of training students in Business Analysis. It outlines the modern trends in the education process and shows approved practices with their importance for stimulating students' individual work. The emphasis is on the use of innovation technologies and teaching aids.

Key words:

Eeducation, business analysis, multimedia, organization, practices

* Уважаеми читатели на списание “Диалог”, с настоящия материал продължаваме популяризирането на изследователските проекти, спечелени в конкурсите на Института за научни изследвания (ИНИ) към СА “Д. А. Ценов”. Във всеки следващ брой ще бъде публикуван по един нов материал.

JEL: A 23

Пълноправното членство на Р България в Европейския съюз (ЕС) създава пазарна ниша за практическа реализация на завършващите обучението си като висококвалифицирани аналитични специалисти. То изисква подготовката на икономически кадри, обучени за работа в реалните условия на пазарната икономика, придобиването на научни знания и усвояването на количествени методи, алгоритми и умения за практическа реализация на теоретичните модели и възможност за бърза ориентация в променящата се икономическа среда. Това предопредели **целта** на публикацията: да се очертаят възможностите за усъвършенстване на обучението по бизнесанализ за различните специалности в образователните степени “бакалавър” и „магистър”.

Стремежът на авторския колектив е да предложи идеи за усъвършенстване на обучението по бизнесанализ във всичките му направления за постигане на високо качество и конвертируемост на знанията. Проучванията в тази насока се базират не само на научните и преподавателски постижения на авторите, но и на водещите технологии и добрите европейски практики в областта на анализа.

1. Теоретико–методологически аспекти на обучението по бизнесанализ

1.1. Подходи при структурирането на анализа

Структурирането на анализа е един от съществените акценти при неговото позициониране, който може да бъде изследван от различни гледни точки. От възможните подходи за структуриране на конкретния микроикономически анализ, два от тях имат основополагащо (конституиращо) значение:

Първи подход. Анализът на стопанската дейност (бизнесанализът) се разглежда като елемент на отчетно-аналитичната функция на фирменото управление. Това означава, че информационно и функционално анализът се обвързва единствено със счетоводната отчетност[†]. В литературата, този по своята същност ограничителен подход, се интерпретира в два варианта:

Вариант “1” - представя отчетно-аналитичната функция като съвкупност от няколко дисциплини - счетоводство, финансов анализ, анализ на стопанската дейност. В други източници към тези дисциплини се включват бюджетиране, контрол и др.[‡]

Вариант “2” - в известна степен е продължение и конкретизация на първия вариант, защото обвързва формите на счетоводството със структурните направления на анализа. Той запазва ограничителната трактовка на анализа на стопанската дейност под наименованието “Финансово-счетоводен анализ” или “Счетоводен анализ”, като обвързва финансовото счетоводство с финансовия анализ и управленското счетоводство с управленския анализ.

Втори подход. Коректното представяне на първия подход съвсем не означава, че той е единственият, който има конституиращо значение при структуриране на основните раздели на анализа и който би следвало да се прилага без алтернатива в условията на пазарната икономика.

Аргументи:

Първо, не всички автори, които имат отношение към изследвания проблем, в т. число и редица американски автори, приемат този ограничителен подход, при който анализът е в пълна “зависимост” от счетоводната отчетност или че е част от счетоводството.

[†] Вж. ТРИФОНОВ, Тр. Счетоводен анализ на фирмата. София, СИЕЛА, 2000, с. 138.

[‡] Вж. ХОРНГРЕН, Ч. Т. и Дж. Фостър. Бухгалтерский учет: управленский аспект, 6 изд. Перев с англ. Москва, Финансы и статистика, 1995, с. 6.

Второ, целите на анализа, неговата методология, организация, методически апарат и технически инструментариум, които той прилага при изучаване на стопанската дейност имат своя специфика и се различават съществено от тези на управленското и финансово счетоводство, независимо от твърденията на някои автори[§].

Трето, по обективни причини, възникването и развитието на финансовия анализ хронологически предхожда другите раздели на анализа на стопанската дейност. Например в края на XIX и началото на XX век за пръв път се появява “учение за балансите”, което се развива в три направления: икономически анализ на баланса; юридически анализ на баланса и популяризация на знанията за баланса сред ползвателите^{**}.

Четвърто, анализът на стопанската дейност има комплексен характер и не би следвало да се ограничава само до анализ на финансовото състояние на бизнесорганизациите, като в същото време се отделя твърде незначително внимание на другите характеристики на фирмения бизнес. Такъв подход вече не е актуален и не осигурява пълна и изчерпателна информация за състоянието и перспективите за развитие на стопанската дейност, което е особено необходимо в процеса на глобализация на икономиката и в частност на членството ни в Европейския съюз.

Пето, авторитетни международни организации, като Международната организация на труда в Женева, също възприемат анализа на стопанската дейност като съвкупност от финансов и управленски анализ, която трябва да бъде използвана за комплексна оценка на дейността на предприятията в преговорите между синдикатите и работодателите^{††}.

Шесто, в международните стандарти за одитиране ИНТОСАЙ за страните от Европейския съюз специално внимание се отделя на

[§] Вж. ТРИФОНОВ, Тр. Цит. съч., с. 29.

^{**} Вж. КОВАЛЕВ, В. В. Финансовый анализ. Москва, Финансы и статистика, 1996, с. 49.

^{††} Вж. ХЕДЪРУИК, К. Финансово-экономический анализ деятельности предприятий. (Международная организация труда). Перев. с англ. Москва, Финансы и статистика, 1996, с. 54.

ролята и значението на процедурите за анализ, които варират от обикновеното съпоставяне на данните във финансовите отчети до комплексния анализ.^{‡‡}

Седмо, управленският анализ не може да се разглежда единствено като част от управленската отчетност, т.е. да бъде информационно обвързан с отчитането на производството, разходите, себестойността на продукцията. Съществено негово направление в процеса на евроинтеграцията са международните сравнителни анализи.

Изложените аргументи в достатъчна степен потвърждават тезата за комплексния характер на анализа на стопанската дейност, за възприемането му като едно цяло, което включва следните структурни раздели: *“Теория на анализа”*; *“Управленски анализ”*; *“Финансов анализ”*; *“Оперативни и стратегически бизнесанализи”*.

1.2. Актуални направления на анализа

Задълбоченото познаване на икономическия и финансовия статус на предприятията се постига чрез усъвършенстване на организацията и методиката на икономическия анализ. Успешната реализация и действеността на икономическите методи на управление е възможно само при задълбочен и всеотраслов анализ на дейността на предприятията, при осигуряване на необходимата информация за алтернативен избор, вариантност на управленски решения.

Новите компоненти на анализа, които са съществени и широко прилагани в практиката на развитите страни са: диагностичният анализ; стратегическият анализ; маркетинговият анализ; инвестиционният анализ.

Диагностичният анализ намира широко приложение в пазарния бизнес. Той е строго целеви. Позволява да се дава оценка

^{‡‡} Международен стандарт за одитиране 520, парагр. 3 и 6, с. 97. (Наръчник на IFAI, 1996).

както общо за предприятието, така и за отделни негови проблеми или на конкретни негови части под формата на частична, пълна или проблемна диагноза.

Перспективният (прогнозният) анализ позволява определяне на **стратегията** на предприятията на основата на оценка на алтернативни варианти. Той предоставя на органите на управление сигнална информация за възможната поява на отрицателни тенденции или негативни фактори с цел предприемане на оперативни мерки по регулиране на икономическите процеси и определяне на стратегическите направления на дейността на предприятията. Целта на анализа е да се разкрият съществуващите възможности на предприятието за ефективно развитие в перспектива.

Повсеместното използване на **оперативния анализ** в маркетинговата дейност на предприятието позволява за кратки периоди да се организира комплексно изследване на най-важните страни от тази дейност. Особено внимание в пазарните условия изисква организацията на оперативното разкриване на търсенето на продукцията на предприятието и бързо реагиране на измененията, които се извършват ежедневно на пазара. Във връзка с това, основна стратегическа задача на анализа е определянето на конюнктурата както на вътрешния, така и на външния пазар.

Инвестициите, като дългосрочни вложения в реални и финансови активи, се оценяват обикновено в рамките на **проектния анализ**, реализирайки се в рамките на управлението с проекти. Спецификата на инвестиционните решения въз основа на проекти е резултат от съобразяването с пазарните изисквания, тъй като: позволява ранжирането на различни предложения за инвестиции (налице е избор); съставят са целеви управленски процедури за реализацията им; по линията на непрекъснат анализ се извършва финансов мониторинг на конкретен начин за постигане на целите;

мотивират се изпълнителите на поставените цели, а оттам – възможността за коригиране на набелязаните пътища на реализацията им.

Инвестиционният анализ, като съвкупност от методи и средства, чрез които се определят най-значимите характеристики на отделните видове инвестиции, е твърде разнообразен и трудно може да се типизира. Причина за това са конкретните особености на различните инвестиции и насоките за инвестиране.

В условията на пазарна икономика значително нараства практическият интерес към инвестиционния анализ. Той дава възможност за определяне на основните параметри на инвестиционните проекти, отношенията и функциите на стопанските единици, позволяващи да се оценят настоящата и бъдещата икономическа ситуация, при отчитане на условията и спецификата на бизнессредата у нас.

Обемът на информацията и отчитането на различните алтернативи са от съществена важност за провеждането на инвестиционния анализ. Ефектът от приложението на различните варианти се оценява с помощта на аналитичен инструментариум. Резултатите от анализа са основа за разработването на успешна инвестиционна стратегия на предприятието и за оценка на неговата финансова състоятелност.

1.3. Информационен ресурс на аналитичните проучвания

Успехът на аналитичните проучвания зависи изключително от информационната им осигуреност, която обхваща редица последователни процедури:

1. Набиране (търсене, събиране, филтриране).
2. Преданалитична обработка (проверка, сортиране, оценяване, детайлиране, агрегиране).

3. Компютърна обработка (форматиране, преобразуване, съхраняване).

4. Аналитична обработка (факторен анализ на външната среда, на вътрешната ситуация, интегриране на резултатите от анализа на двата вида среда).

5. Следаналитични дейности (интерпретация, разпространение, предаване на информацията).

За по-добро ориентиране в многобройните информационни източници, използвани за аналитичните проучвания е целесъобразно информационният ресурс да се групира по определени признаци. Особено ценно за изследваните предприятия е съчетаването на различните видове информационни източници с типа на информацията. **Вътрешната вторична информация** на предприятието се захранва от собствената счетоводна система в различните ѝ разновидности, като основните фирмени източници на данни са: счетоводния баланс; отчета за приходите и разходите; отчета за паричния поток; дневника за продажбите; фактурите за доставка на стоки; договорите за доставка; стоките баланси и др. **Вътрешната първична информация** се генерира от вторичната чрез използването на различни аналитични методи и модели при изследването на различни аспекти на извършваните бизнесдейности.

Външната информация (особено за конкурентите) включва две основни групи – първична и вторична, която според степента на достъпност включва:

1. Отворена информация – обхваща номенклатурата, цените, качествената характеристика на стоките, системата на придвижването им. Основен нейн недостатък е непълнотата на информацията за подробно изследване на конкурентната ситуация.

2. Условно-открита информация – данни от счетоводния баланс и отчета за приходите и разходите, рейтинг на предприятието. Често срещан недостатък е нереалното представяне

на балансовите данни за избягване на данъци, намаляване на дължимия дивидент на акционерите и т.н., което крие опасност от недооценка на силата на конкурентите.

3. Затворена информация – обем на продажбите с разбивка по номенклатура, календарен план на стоките постъпления, структура на доставчиците и условията на доставки, бази за разтоварване на стоките, използвани технологии от конкурентите. Недостатък е скъпоструващата информация и затруднения достъп до нея.

При набирането на външна първична информация важно е предварителното уточняване на субекта, вида, обхвата, метода и технологията на набиране и обработка на информацията, времето, мястото и издръжката на проучването и т.н. Информационната среда (вътрешна и външна) съдържа информация, необходима както за вземане на управленски решения, така и за контрол по изпълнението им. Наличието на богата информационна база и благоприятна за разпространение на информацията вътрешно-фирмена среда е важно обстоятелство, което е в основата на разграничаването на успешните (устойчиво функциониращи) предприятия от неуспешните (намиращи се на границата на финансовия крах).

Евентуалната недостоверност на информацията се преодолява чрез събиране на данни от няколко различни независими източника. Възможно е експертно претегляне на информационните източници по тяхната относителна достоверност или според доверието към тях. Ускореното развитие на информационните технологии, и особено на глобалната мрежа Интернет, разширяват неимоверно възможностите за информационно осигуряване на анализа.

С развитието на Българската фондова борса и растящият интерес към дейността ѝ от различни инвеститори, особен интерес представлява информационната база за извършване на технически и фундаментален анализ на ценните книжа. Основен проблем

представлява опасността от пазарни злоупотреби, поради възможна търговия с вътрешна информация подкопаваща инвеститорското доверие в действащия пазарен механизъм.

1.4. Организация на бизнесанализа

Организацията на бизнесанализа изисква да се обвържат в система субектите и обектите на анализа и инструментариума за осъществяването на аналитичните процедури. Тя е непрекъснат процес, който преминава през три последователни етапа:

Първи етап: *подготвителен*, включва всички предварителни процедури във връзка със съставянето на плана за аналитичната работа - подбор, проверка и предварителна обработка на изходните за анализа данни;

Втори етап: *основен*, на който се извършват практическите аналитични изследвания – разкрива се влиянието на факторите върху динамиката на анализирания показател и се установяват тенденциите в развитието;

Трети етап: *заключителен*, където се обобщават резултатите от анализа – правят се конкретни изводи за състоянието на анализирания обект и се разработват мероприятия за отстраняване на установените недостатъци и за използване на разкритите вътрешни резерви, осъществява се контрол върху изпълнението на тези мероприятия.

Характерно за първия, **подготвителния етап**, е съставянето на план за провеждането на аналитичната работа. Приоритетно място в него заема определянето на целта на анализа. Тя трябва да бъде ясно и точно формулирана, за да могат по-нататък да се конкретизират въпросите, които ще се изучават. След това се разработва системата от аналитични показатели, които осигуряват постигането на набелязаната цел при изследване дейността на предприятието или на структурните му звена. Важно място в плана се отделя на

информационния ресурс на анализа. Уточнява се вида на информацията, нейния обем, сроковете за получаването ѝ и източниците, от които се набира. Входящата информация се подлага на формална проверка.

Количеството и качеството на входящата информация са от съществено значение за анализа. Качеството се определя главно от достоверността на съдържащата се информация и от нейното съответствие с установените условия, стандарти, положения. За целта, преди да се използва за икономическия анализ, информацията се проверява. Проверката бива техническа и по същество. Техническата проверка обхваща пълнотата на данните и правилността на оформянето им. Тя включва и аритметична проверка за вярност на междинните и крайните (обобщените) резултати. При проверката по същество се изяснява достоверността и обективността на използваните данни, което се постига чрез логически контрол на показателите от отчетността, насрещна проверка на показателите, проверка за състоянието на отчетността, съгласуваност и обосновааност на показателите.

Аналитичната обработка на информацията е основен и най-важен етап от организацията по провеждане на аналитичната работа. Целта е да се измери количествено влиянието на факторите върху изследваните резултативни показатели; да се разкрият тенденциите и закономерностите в развитието на анализирания процеси и явления. При аналитичната обработка на информацията могат да се посочат три главни момента: а) подготовка на информацията за аналитична обработка; б) систематизация на информацията и извършване на аналитични пресмятания; в) изучаване на резултатите от анализа.

Заключителният етап на аналитичната работа е оформянето на резултатите от аналитичните изследвания. При комплексни изследвания за по-продължителен период (например 5 години)

резултатите се оформят във вид на доклади, обяснителни записки, справки, заключения и др. подобни, състоящи се от две съставни части: изводи и предложения. В изводите се дава характеристика на изпълнението на плана по основни показатели, тяхното развитие, влиянието на определящите фактори, начините за отстраняване на недостатъците и пропуските в дейността, както и възможностите за подобряването ѝ. Предложенията трябва да се основават на резултатите от анализа и да съдържат мероприятия за повишаване на ефективността. Всяко предложение трябва да бъде конкретно, реално и аргументирано; точно да са определени изпълнителите, както и сроковете за изпълнението му.

2. Възможности за развитие на обучението по бизнесанализ

2.1. Съвременни тенденции в образователния процес

Добрата теоретична подготовка на студентите в СА “Д. А. Ценов”- Свищов по преподаваните дисциплини в направление “бизнесанализ” е резултат от постоянното осъвременяване съдържанието на учебния материал, разнообразяване формите на лекционното му представяне и практическо приложение в семинарните занятия. Използването на компютърна техника разширява възможностите за творческо интерпретиране на резултатите от аналитичните изследвания за вземане на обосновани управленски решения.

Промените в проблематиката както на текущия, така и на перспективния анализ, включително стратегическия, най-общо се свеждат до:

➤ сравнителните анализи (които принципно не са новост) придобиват все по-голяма значимост. Особеното е в подбора на субектите, спрямо които се извършват сравненията – все по-често те

➤ промяна в предпочитанията при изследване на показателите – приоритетно се изследва добавената стойност, и по-конкретно приноса на отделни стоки, операции или услуги за нейното нарастване. Аналогичен е случаят и с производителността на труда. Традиционно проучваните показатели (обем на извършваната работа, асортимент и качество на продукцията, обем и структура на продажбите и др.) продължават да се анализират и не губят познавателната си стойност за формулирането на изводи за производствената ефективност на бизнесединиците;

➤ при анализа на финансовото състояние вниманието се измества все повече към оценка на финансовия риск, възможностите за ефективно реструктуриране задлъжнялостта на предприятията, паричните потоци, анализ на капиталовата структура, критичните съотношения в бизнеса и т.н.;

➤ при изследването на човешките ресурси и техния потенциал предимствено се отчита качеството им чрез оценка на компетентността на управленския потенциал, ключовите знания на производствения персонал, склонността за иновации на инженерно-техническия състав и др.;

➤ при стратегическия анализ се разширява значително обхвата на конвенционалния икономически анализ чрез проучване на пазара, на потребителите, на елементите на макро- и микрообкръжението на анализирания стопански субект, на конкуренцията в различните ѝ проявления и т.н.;

➤ маркетинговият анализ се обособява като самостоятелно направление с оглед значимостта на този специфичен вид икономическа дейност в предприятието;

➤ важен теоретичен проблем на анализа е определянето на йерархичното управленско равнище, към което се насочват резултатите от различните видове аналитични проучвания. Спецификата на корпоративното, бизнес и оперативното управление се отразява върху организацията на конкретно аналитично изследване. Това все още не е намерило категорично теоретично, а още по-малко практическо решение;

➤ усъвършенстване в анализа е наложително и с разработването и използването в практиката на системата от балансиращи показатели (Balanced Scorecards).

По дисциплината “Финансов анализ” пред студентите от специалност “Стопански и финансов контрол”, редовно обучение, от зимния семестър на учебната 2004/2005 г. се експериментира провеждане на семинарните занятия в компютърна зала. Аналитичните разчети се извършват с помощта на MS Excel и заедно с аналитичния доклад се изпращат на електронния адрес на катедрата, което дава възможност за непрекъснат контрол върху уменията на студентите и обратна връзка с преподавателя.

Друг подход при обучението позволява всички стадии на учебния процес да се осъществяват чрез Интернет връзка – от поднасянето на материала през поетапно тестиране степента на усвояването му, постоянни консултации с преподавателя (директна връзка или Е-поща) до дистанционно провеждане чрез конферентна връзка на финалния изпит или защита на магистърски проект.

Техниките за анализ са предмет на изследване в доклади, които се изготвят от студентите в бакалавърската степен по дисциплината “Теория на икономическия анализ”, III курс, редовно обучение, специалност “Стопански и финансов контрол”.

През последните години в катедрата се работи интензивно по внедряването на автоматизирани информационни технологии в анализа на стопанската дейност. Подготвени са програмни продукти

за бизнес анализ, една част от които вече са залегнали в специализирани магистърски курсове и се експериментират в учебния процес.

2.2. Утвърдени практики в обучението по бизнесанализ

В обучението по бизнесанализ се използват както традиционни, така и съвременни методики. Утвърдените практики са свързани предимно със стимулиране самостоятелната работа на студентите и проверка на знанията им. Самостоятелната работа се извършва в различни форми – разработка на курсова работа (задача), написване на доклад и (или) есе по конкретни теми за отделните учебни дисциплини по анализ. Проверката на знанията на студентите след завършване на основни модули от съдържанието на учебните дисциплини се извършва най-често чрез тестове за текущ контрол.

Курсовата задача има за цел: затвърждаване на теоретичните знания; придобиване и развиване на навици за самостоятелна практическа работа; усъвършенстване аналитичните умения на студентите и творческото им мислене. За различните учебни дисциплини по анализ тя може да бъде: *тематична; отраслова и комбинирана.*

Изборът на вида на курсовата задача зависи от: достигнатото до момента ниво на получени знания; учебната специалност, в която се преподава съответната дисциплина по анализ; възложената форма за изпълнение на задачата – индивидуална или екипна разработка и т.н. Тя има аналитичен характер, с по-висока степен на трудоемкост от реферата и доклада, има ясно изразена структура, задължително се изготвя с използвана литература. Може да включва есе, анализи, презентации.

Разработването на доклади има за цел да провокира у студентите аналитично, творческо мислене по пътя на усвояването

на методическите основи и придобиването на начални практически навици за проучване на стопанската дейност, необходими при провеждането на конкретни изследвания. Те придобиват умения за разбиране същността на икономическите явления и процеси, тяхната взаимовръзка и взаимозависимост, за детайлизиране, систематизиране и съставяне на аналитични модели, за измерване влиянието на отделните фактори, за оценка на достигнатите резултати и разкриване на резерви за повишаване ефективността от функционирането на предприятието. Познаването на техниката и технологията на анализа им дава възможност леко да се адаптират към измененията на пазарните ситуации и за намиране на правилни отговори и научно-обосновани решения. Усвояването на теорията на икономическия анализ е полезно за всеки, който ще участва във вземането на решения, ще дава предложения по тяхното приемане, или ще изпитва върху себе си техните последствия.

Друга форма за самостоятелна работа на студентите е написването на **есе** по определена тема. Този вид писмена работа стимулира творческото мислене у обучаваните чрез свободно излагане на собствени разсъждения по определен сравнително потесен проблем. По преценка на преподавателя писането на есе може да се възложи по време на семинарните занятия или през времето за самоподготовка на студентите. Темите в този случай са по-свободни, по-философски или по-абстрактни и провокират в по-висока степен търсенето на справочна литература при обосновката на оригинални мнения или формулиране на конкретни становища.

Основните критерии за оценка на разгледаните форми са: разработване на собствена версия и проблемни въпроси вместо или в допълнение към посочените в заданието; наличие на изводи и резюме след всеки основен въпрос (тема); използване на оригинална литература, непосочена в учебната програма. В качеството на **допълнителни** критерии могат да служат: изпълнение на заданието

в срок; анализирани на проблемни ситуации; оригиналност на решенията и изводите; оформяне в електронен вид и изпращане като Е-поща.

Тестовете са доказала се през годините в световната и наша практика класическа форма за затвърждаване и проверка на получените в учебния процес знания. Прецизността при съставянето, редактирането и оформянето им определя отношението на студентите и тяхната мотивация за ползотворно участие в учебния процес. Разработват се предимно *тематични и изпитни тестове*. Чрез тях се цели да се оценят уменията на студентите да разсъждават върху конкретна ситуация, да правят обосновани изводи, оценки и предложения за подобряването ѝ.

Отчитайки известни недостатъци на тестовата форма, използването ѝ при провеждане на семестриални изпити и за оценка на текущите знания се радва на предпочитание поради своите доказани предимства:

а) времето за проверка и оценка на знанията се съкращава значително; за кратко време може да се изпитат голям брой студенти;

б) има съпоставимост на резултатите от теста, дори ако се работи не по едно задание, а по няколко варианта с еднаква тежест;

в) работи се по предварително обявено еднакво по продължителност за всички изпитвани време;

г) скалата за оценяване е предварително известна на изпитваните;

д) субективната роля на преподавателя е елиминирана, с което отпадат опасенията за пристрастие и лично отношение;

е) множеството включени въпроси предполага обхващане на основни, възлови понятия и умения и дава възможност студентът да подходи диференцирано според собствените си способности и знания – по-високи или по-скромни.

Въпреки очертаните предимства, все още недостатъчно се използват тестове за самоподготовка на студенти и практики с изключение на тези, които са включени в края на всяка учебна тема в издадените учебници и учебни пособия.

2.3. Съвременни методики в обучението по бизнесанализ

Съвременните мениджмънт предизвикателства, глобализацията на икономиката, необходимостта от конвертируемост на образователния продукт, вследствие приложение на Европейските образователни стандарти, са сериозни и обективни причини за потребността от постоянно усъвършенстване системата на обучение на икономическите кадри у нас. Непрекъснатият напредък в науката, техниката и технологиите разширява, от една страна, възможностите за подобряване системата на образованието, а от друга - поставя остро необходимостта от своевременна адаптация на познанията и опита на кадрите към фундаменталните социално-икономически промени.

Модернизирането на обучението по икономическите дисциплини следва да е многопосочно и комплексно, като обхваща системно обновяване съдържанието на учебния материал, на формите за представянето му пред студентската аудитория, на средствата за осъществяване контрол върху знанията и разнообразяване и усъвършенстване на учебната литература (учебници, сборници от задачи, казуси и тестове за самопроверка) и т.н. Една от възможностите за приложение на персоналните компютри в организацията и провеждането на учебния процес е мултимедийното обучение. Непосредственото общуване между преподавателя и студентите се осъществява при изнасянето на лекции и провеждане на семинарни занятия по различните учебни дисциплини. Всяка форма на посочената класическа схема на контакт при обучението подлежи на трансформация и

модернизиране, особено в условията на широко навлизане на нови информационни и комуникационни технологии в сферата на образованието.

В последно време се наложи мултимедийното презентирание на лекционния учебен материал. Обект на по-задълбочено проучване са неговите преимущества и ограничения при преподаването по бизнесанализ. След изграждането на залите за мултимедийно обучение в Стопанска академия стана възможно лекционният материал да се илюстрира чрез иновационни учебни средства като единични слайдове, серия слайдове, обединени във филмов слайд, допълване с мултимедийни ефекти, въвеждане на телевизионен метод на обучение и др. Компютърното обучение не е новост за някои отчетни и информационни дисциплини. Конкретно в обучението по анализ доскоро то се прилагаше в семинарните занятия със специалността “Бизнесинформатика” в седми семестър на бакалавърско обучение през последните учебни часове, след като е постигнато задоволително усвояване на възможностите на продукта Excel и работата с пакети приложни програми.

Компютърната презентация с проектиране на видеоекран създава възможност за интензифициране процеса на усвояване на учебния материал, поради силното въздействие на визуалната илюстрация върху студентската аудитория. Възлов и най-сложен момент е предварителната подготовка от лектора на демонстрационния материал, който трябва да се съчетае ефективно с устно представяния материал. Като основно програмно средство за публично представяне се използва Microsoft Power Point. Компютърните презентации на лекционния материал имат редица съпътстващи положителни ефекти, но същевременно са свързани със значителни ограничения от обективен и субективен характер, които могат да се разглеждат до известна степен като техни недостатъци.

Благоприятните ефекти при компютърно-мултимедийното презентирание на учебния материал могат да се обобщят по следния начин:

▪ **универсална приложимост** – в лекции и семинарни занятия за екипно и индивидуално обучение;

▪ възможност за **комплексна мултимедийна презентация** – аудио, видео, анимационни ефекти, при която се постига обединяване на разнообразни информационни потоци – звук, текст, картина ;

▪ **убедително представяне на учебния материал** чрез схеми, диаграми, графични композиции, т.е. постига се балансираност между *зрителния* и *текстовия* материал, достигащо до преобладаване на зрителния;

▪ **концентрация на вниманието** върху най-същественото от учебния материал, а от там нараства възможността за възприемане и усвояване на учебния материал в сравнение с традиционното му представяне;

▪ възможност за **интенцификация**^{§§} и **персонификация** на обучението^{***};

▪ ускорена **актуализация на представяната информация**, чрез добавяне на нови екрани, изграждане на допълнителни връзки за разширяване и дообогатяване на програмата;

▪ **стимулира се интереса, въображението и мотивацията** на аудиторията, поради засиленото информационно и емоционално въздействие на мултимедийната презентация;

▪ **осигуряване на учебния процес** с нови материали за всеки обучаван, поради възможността за размножаването им чрез копиране върху дискета или разпечатка върху хартиен носител на изображенията и др.

^{§§} Като реално възможно се счита в рамките на 90 минутна лекция да се използват до 150 специално подготвени визуални изображения.

^{***} Особено при осъществяване на контрол върху индивидуалните знания (компютърно тестиране).

Според естеството си, слабостите, или по-скоро **ограниченията** на разглеждания начин на представяне на лекционния материал могат да се обособят на обективни и субективни. *Обективните ограничения* включват:

- парадоксално разминаване между потребността от разширяване функциите на висшето образование (педагогическа, научно-изследователска, информационна, новаторска, творческа) и непрекъснато намаляващото финансиране за тяхното осъществяване, особено в държавните висши училища;

- инвестиционни (бюджетни) ограничения за техническото преоборудване – подходящи демонстрационни зали, компютри, видеопроектори, екрани;

- липса на готови образци, съобразени с естеството на учебната дисциплина;

- необходимост от цялостно обновяване на фонда от учебна продукция, включващ качествено нови компютърни учебници и учебни помагала, виртуална научна периодика и др.;

- сравнителна трудоемкост на качествено разработваните и представяни материали в цялост (от момента на възникването на идеята, оформянето и избора на варианти на сценария до окончателната му реализация). Самото изготвяне на материалите след първоначално избистрена концепция е увлекателна работна операция за преподавателя.

Като *субективни ограничения* могат да се посочат:

- застрашително застаряване на преподавателския състав и сравнително нисък относителен дял на ползващите редовно Интернет като източник на научна информация;

- недостатъчна компютърна подготовка на преподавателите, осигуряваща създаване на авторски (оригинални) презентации или адаптиране на готови образци към собствената преподавана учебна дисциплина;

- необходимост от непрекъснато поддържане компютърната квалификация на преподавателите на високо равнище (курсове, литература), което също е свързано с финансиране;
- недостатъчна мотивираност у преподавателите за работа с новите технологии^{†††}.

Мултимедийното обучение се оказва особено подходящо при подготовката на аналитични специалисти поради възможността да се стимулира тяхното структурно и алгоритмично мислене. Натрупаният опит в обучението по “Икономически анализ” и сродни дисциплини като “Анализ на производствения и търговски бизнес”, “Финансов анализ”, “Бизнесанализ и диагностика”, “Бизнесанализ” и др.п. показва, че разглежданият съвременен начин за поднасяне на лекционния материал е особено подходящ за:

- илюстриране етапите на различни алгоритми за факторен анализ;
- визуализиране на подходящи схеми за *структуриране* (на анализа, на моделите за анализ на факторни системи), за *класификация* (напр. на инструментите на анализа), за *взаимозависимости* между различни показатели, фактори и т.н;
- представяне на информационното осигуряване на анализа – оригиналния, съкратен или преструктуриран вид на различни документи (счетоводен баланс, отчет за приходите и разходите, отчет за паричния поток) с възможност за многократно връщане към тях по време на лекцията;
- съставяне на функционални аналитични зависимости с акцентирание върху: а) вида, характера и последователността на въздействие, срока на проявление, йерархичния ранг на измеримите фактори; б) изписване на технологичния модел за изследване на определена факторна система; в) алгоритъма за метрифициране влиянието на изследваните фактори;

^{†††} Необходимо е по-категорично и стимулиращо обвързване със системата за оценяване работата на преподавателите – напр. Вътрешните правила за атестиране.

- осъществяване на плавен преход от теоретичен към практико-приложен материал, от представения абстрактен формулен апарат през практическото му проиграване с реални данни до формулиране на крайните изводи;

- концентрирано изобразяване на входящата информация, преданалитичната и същинската аналитична обработка и синтезираната изходна информация, подготвящи вземането на ефективни решения за управление на изследваните процеси и явления;

- подходящо (най-често графично) оформяне на крайните резултати, изводи и оценки от аналитичното проучване.

Недопустимо е във века на глобалната информационно-комуникационна революция сферата на образованието да е встрани от нея, стига това да не е самоцелно, хаотично и временно явление. Лошата или неподходяща презентация създава опасност вместо очаквания да се получи отрицателен ефект, тъй като е възможно обучението да се превърне в нежелано забавление, да се отклони вниманието на аудиторията, дори да постави лектора в безпомощно състояние. В това отношение, наред с образователното съдържание, важна е ролята и на дизайна, т.е. вида и начина на оформлението на презентацията.

Бъдещето безспорно е в посока на използване на интерактивни технологии в научния и образователния процес. Перспективите на мултимедийното обучение са специфични за различните образователни степени. В бакалавърската степен на обучение въпросите отчасти са изяснени, като на практика мултимедия се използва предимно при лекционното представяне на учебния материал. В магистърската степен на обучение възможностите са далеч по-големи, особено при дистанционната му форма. Тук са възможни различни подходи.

Един от тях е, при пълно отсъствие на преподавателя, всички стадии на учебния процес да се осъществяват посредством компютър чрез Интернет връзка – от поднасянето на материала през поетапно тестиране степента на усвояването му, постоянни консултации с преподавателя чрез директна връзка или Е-поща до дистанционно провеждане чрез конферентна връзка на финалния изпит или защита на магистърски проект.

Друг по-опростен подход е само част от лекционния материал да се предава чрез Интернет връзка, като се акцентира върху постоянните консултации на обучавания със съответния преподавател по различни въпроси. Особена роля при този подход има създаването на съвременни учебници. Необходимо е преминаването от класическия учебник през учебник на хартиен носител, придружен от мултимедийно приложение на компактдиск, до създаването на цялостен интерактивен мултимедиен (електронен) учебник. На модернизирани подлежат и учебните пособия. Техните конвенционални форми постепенно трябва да се заместят от програми за тестиране и оценяване на знанията, от компютърни сборници с казуси и задачи, специално издавани хипертекстови справочници за различни научни области.

Към посочените форми на осъвременяване би следвало да се пристъпи едва след предварително проучване на учебния план и преценка по кои от учебните дисциплини е целесъобразно това на даден етап, както и по кои теми от определени дисциплини е най-подходящо използването на мултимедия. Оставянето на тези въпроси единствено на преценката на отделни преподаватели в зависимост от техния интерес, познания и желание за изява е нерационално решение. Постоянното издигане равнището на компютърна грамотност на преподавателите е целесъобразно да се съчетава умело с изграждане на “виртуални лаборатории” към академичните учебни центрове, специализирани в разработването на

анимации на схеми, лекционен материал, създаване и поддържане на база данни от илюстративен материал и т.н.

Бурното развитие на информационните и комуникационните технологии е предпоставка за масовото навлизане на *дистанционното обучение* с помощта на платформа за обучение чрез използване на Интернет. Дистанционната форма е стъпка към реализацията на нова комуникационна стратегия и оформяне на документация, различна от тази на традиционното обучение.

В обучението по бизнесанализ по-конкретно това може да се приложи при:

- поставянето на индивидуалните задания на конкретните изпълнители - темите на доклади и есета, курсовите работи, разпределени по учебни групи с посочени факултетни номера на студентите, както и даване на допълнителни указания за подобряване на работите, ако това е в рамките на срока за подготовката им ;
- изпращане на изпълнените от обучаваните задачи в определения срок. В зависимост от предварителната уговорка това става или на адреса на катедрата, или на персоналния E-mail адрес на преподавателя;
- прикачване на сайта на катедрата на варианти на тестове за самоподготовка по отделни дисциплини, с оглед самостоятелна проверка на знанията;
- извършване на дистанционни консултации (извън обявените часове в катедрата) по проблеми, които вълнуват студентите във връзка с обучението по анализ;
- съвместно решаване на определен казус от формирана по-малка група студенти (с или без участие на преподавател) в on-line връзка.

Дистанционната форма традиционно се използва в магистърската форма на обучение. Прилагането ѝ, макар и в по-

опростен вид, в бакалавърското обучение осъществява подготовката на студентите към тази форма на контакт с преподавателите, чрез което преходът към по-високата степен на обучение се извършва плавно. Това е свързано с изграждане и поддръжка на официален катедрен сайт и предварителна разработка на опростени, ясни и разбираеми инструкции, предоставени за ползване от студентите в удобна комуникационна форма, при изпълнението на всяка от поставяните за изпълнение задачи. За повишаване качеството на работата е необходимо да се търси обратна информация за отношението на студентите към различните компоненти на учебния процес (инструкции, методи, техники, учебен материал, преподаватели) и техните конкретни препоръки за подобряването им.

В резултат на иновационния подход в образователния процес се извършва преориентация и на взаимоотношенията с практиката. Това произтича от мисията на науката, включително и икономическата, чийто клон е бизнесанализа, да проправя разумния път на практическите действия. Вследствие взаимовръзката “наука-образование-практика”, ролята на науката и образованието за създаване на конкурентни предимства на бизнеса е безспорна и доказана. Развитието на знанието в областта на икономическия анализ е толкова по-успешно, колкото по-силна е потребността на практиката от знание за тенденциите в развитието на конкретни отрасли, региони и предприятия; за причините и факторите определящи формирането на стопанските и финансовите резултати; за възможностите за повишаване на икономическата ефективност и т.н. Потенциалът на бизнесанализа за проспериращо развитие на българските предприятия може да се реализира в различни направления:

- развитие както на теорията и обогатяване методологията на анализа, така и разработване на необходимите за учебния процес

- извършване на заявени от предприятия поръчкови анализи по линията на научно-изследователската дейност на Академията;
- активизиране на самостоятелните или екипни студентски проучвания в курсовите работи, особено по проблемите на финансовия анализ, като се използват данните, съдържащи се в публикуваните в електронен вид финансови отчети;
- допълнително повишаване квалификацията на специалистите, работещи в различни икономически области чрез различни квалификационни курсове, което осигурява и трансфер на знанията по бизнесанализ;
- консултиране на практиката по конкретни проблеми, свързани с проучване на текущата или перспективната дейност на нуждаещи се стопански звена от производствения или търговския бизнес.

Заклучение

Интернационализацията, регионализацията и глобализацията на стопанската дейност формират нови условия за създаване, предлагане и потребление на образователни услуги. Затова обучението по бизнесанализ се развива и усъвършенства адекватно на посочените процеси. Качеството на обучението по бизнесанализ, ефективното използване на резултатите от аналитичните проучвания за развитие на бизнеса зависят от правилния избор на информационни източници, от тяхната пълнота и достоверност. В тази насока са необходими сериозни промени в съществуващите и създаване на нови информационни носители.

Умелото съчетаване на утвърдени практики и съвременни методики в обучението по бизнесанализ осигурява подготовката на

висококвалифицирани специалисти със солидни теоретични познания и умения както за анализ и ръководене на собствен бизнес, така и за оценка и управление на капитали. Компютъризацията на учебния процес повишава равнището на подготовката на студентите и специалистите от практиката. Тя позволява придобиването на съвременни научни знания и ориентира обучението към бързо променящата се практика. Обвързването на науката и образованието в областта на бизнесанализа с практическите проблеми и потребности съдейства за научното и кадрово развитие на преподавателския състав и за формиране на предприемачески профил и подплатен с реални знания кариерен стремеж у обучаваните.